

Закон про міста 1791 року – пам'ятка міського права України

О. Й. Вовк

кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Публікація присвячена характеристиці одній з пам'яток міського права України, а саме причинам прийняття, структурі й основним положенням Закону про міста 1791 р.

Ключові слова: міське право, сейм, конституція, міщани, самоврядування, права і свободи, судоустрій.

Публикация посвящена характеристике одному из памятников городского права Украины, а именно причинам принятия, структуре и основным положениям Закона о городах 1791 г.

Ключевые слова: городское право, сейм, конституция, мещане, самоуправление, права и свободы, судоустройство.

The publication is dedicated to one of the characteristic monuments of the city right of Ukraine, namely the reasons for, the structure and main provisions of the Act of 1791.

Keywords: municipal law, the Sejm, the Constitution, the burghers, authorities, rights and freedoms, the Judiciary.

Реформування системи місцевого самоврядування в сучасній Україні є одним з пріоритетних і важливих завдань не тільки законодавчої та виконавчої гілок влади, а й усього громадянського суспільства, причому за безпосередньої підтримки Європейського Союзу в рамках нової програми інтеграції «Східне партнерство». Міське (муніципальне) самоврядування завжди було складовою ланкою місцевого територіального управління на українських землях з давніх і до наших часів. Сьогодні мешканці міст становлять 67 відсотків від усього населення України. Причому процес урбанізації постійно стає активнішим. Перетворення і поліпшення міського самоврядування потрібно проводити комплексно, сплановано, з урахуванням як кращих теоретичних та практичних зарубіжних здобутків, так і насамперед опираючись на багатий вітчизняний історично-правовий досвід розвитку муніципального (міського) права українських міст. Розвиток цього права в минулому за різними критеріями можна поділити на декілька історичних періодів, одним з яких вважаємо проміжок часу перебування українських земель і міст у складі Речі Посполитої.

Одним із способів дослідження історії розвитку вітчизняного міського права є аналіз його історичних пам'яток (джерел). Теорія держави і права визнає термін «джерело права» в декількох аспектах. Насамперед тлумачить це поняття як джерело виникнення права у вигляді соціальної категорії. У значенні джерел права характеризують пам'ятки історії, літописи, судові справи та звичаї, що існували історично, мають юридичний зміст та визначають основні напрямки становлення права конкретної держави [1, с. 188]. Тому, аналізуючи законодавчі пам'ятки минулих часів, ми повинні вважати їх за історичні джерела. Особ-

ливість джерел цього виду визначається тим, що вони відображають історичну дійсність не за фактами, а за юридичними нормами, аналіз яких дає змогу історику робити висновки про політичний та економічний стан суспільства, розвиток соціальних процесів, культури, моралі, приватних інтересів тощо [2, с. 358].

Метою наукового дослідження цієї статті є охарактеризування офіційного правового акта – Закону про міста 1791 р., який набув загальнообов'язкового значення в українських містах у складі Речі Посполитої. Новизна теми обґрунтовується тим, що, хоча окремі питання, пов'язані з останніми економічними та соціально-політичними реформами в Речі Посполитій кінця XVIII ст., розкривалися в науковій літературі, зокрема у працях В. Смоленського «Ostatni rok Sejmu Wielkiego» (Краків, 1895 р.), Ю. Бардаха «История государства и права Польши» (М., 1980 р.), В. Калинки «Sejm czteroletni» (Варшава, 1991 р.), Л. Зашкільняка, М. Крикуна «Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів» (Львів, 2002 р.), Дейвіса Нормана «Боже ігрище: історія Польщі» (К., 2008 р.), А. Камінського «Історія Речі Посполитої» (К., 2011 р.) та ін., однак в історико-правовому аспекті причини прийняття, структура, зміст та історичне значення Закону про міста 1791 р. детально не досліджувалися.

Починаючи з проголошення на Люблінському сеймі 1 червня 1569 р. Речі Посполитої і протягом існування цієї держави до 24 жовтня 1795 р., вона мала три етапи в своєму розвитку: шляхетської демократії (1569 – 1606 рр.), магнатської олігархії (1607 – 1791 рр.) і формування конституційної монархії (травень 1791 – жовтень 1795). В останній період до складу Речі Посполитої входили українські землі Волині, Київщи-

ни (без Києва), Поділля, Брацлавщини, які за територією і населенням становили 1/5 частину всієї держави. Економіка України відігравала значну роль у господарстві Речі Посполитої, а українські правлячі стани – у державному управлінні, судочинстві та законотворчості. Тому законодавчі акти, які приймалися вищими органами центральної державної влади і певний час діяли в українських воєводствах та містах, можна вважати пам'ятками права України.

Останнє десятиліття XVIII ст. в історії Речі Посполитої було ознаменоване проведенням кардинальних реформ, причинами яких були не лише загальні, об'єктивні економічні і соціальні зміни, а й особливі, конкретні політичні передумови, що спонукало владу до створення нових нормативно-правових збірників. Відповідно до загальноєвропейської демографічної тенденції кількість населення Речі Посполитої у другій половині XVIII ст. починає збільшуватись, що свідчить про зростання економічного рівня країни. У сільському господарстві Речі Посполитої збільшуються обсяги продукції, але продовжує переважати панщина. Посилення зв'язків з європейським ринком, наприклад, зростання експорту сільськогосподарських товарів до Англії, пани використовували для укріплення кріпацтва. Хоча деякі з панів переходили до грошової ренти (чинші) використовуванню вільнонайманої праці, більшість з них вперто захищало старі порядки і прагнули до посилення панщини, що досягала в деяких місцях чотирьох-п'яти днів на тиждень. У торгівлі і промисловості незважаючи на деякі негаразди, що виникли після першого розподілу Польщі, відбувається деяке пожвавлення. У 1785 році вартість експорту (переважно сільськогосподарських товарів) досягла 150 млн злотих і вперше за багато років переви-

щила вартість імпорту. Успішно розвивались купецькі мануфактури і селянські промисли. Але загалом економіка країни відчувала тяжкий гніт кріпацтва. Вільних робочих рук не вистачало. Свавілья магнатів, непорядкована система податків, слабка низка доріг, відсутність добре поставленого кредиту і, нарешті, політичне безправ'я міщан і купців затримували зростання промисловості і торгівлі [3, с. 80]. Назріла необхідність у проведенні кардинальних реформ, які під впливом європейського Просвітництва розпочинаються з 1764 р.

Ініціаторами проведення реформ передусім виступали представники торгово-промислової буржуазії, частини поземельного шляхетства, які намагалися перетворити свої господарства на капіталістичний лад, та деякі патріотично настроєні магнати, що не бажали підкорятися дедалі більш зростаючому впливу сусідніх держав, особливо з боку Російської імперії. Політичними каталізаторами нових реформ стали Французька буржуазна революція, Російсько-турецька війна 1787-1791 рр. та Польсько-Пруський договір 1790 р. Шляхетсько-буржуазний політичний блок прагнув кардинального реформування всіх гілок державної влади й управління взагалі, так і міського самоврядування безпосередньо.

Доля міської реформи та її юридичного забезпечення – Закону про міста 1791 р. тісно пов'язана з роботою Чотирилітнього сейму й ухваленням Конституції 3 травня 1791 р. Чотирилітній сейм Речі Посполитої (офіційно – Надзвичайний сейм), що в історіографії отримав назву Великого сейму, розпочав свою роботу у Варшаві 6 жовтня 1789 р. та продовжив її з перервами до 29 травня 1792 р. Однією з причин скликання сейму було питан-

ня про збільшення військових податків, пов'язаних з наміром короля Станіслава Потоцького виступити на боці Росії у її війні з Туреччиною. Місцеві шляхетські сеймики, обираючи депутатів (послів) до сейму, у своїх інструкціях, відступати від змісту яких заборонялося, доручали їм, крім вирішення фінансово-військових питань, розглянути ще впровадження нових змін в державному управлінні. Перші два роки роботи Чотирилітнього сейму (1788-1790 рр.), що діяв як конфедераційний (що дозволяло приймати рішення більшістю голосів), були малопродуктивними, не дивлячись на те, що утворена сеймом депутація (сеймова комісія) розвернула активну діяльність [4, с. 288]. За цей час сеймом були прийняті такі важливі постанови: 1) 20.10.1788 р. збільшено кількість війська до 100 тис. чоловік і підпорядковано його новоствореній Військовій комісії обох народів; 2) 19.1.1789 р. ліквідовано Постійну Раду як символ російського протекторату; 3) 23.12.1789 р. створено Стражу Прав і підпорядковано сейму контроль над зовнішніми зносинами. Після двох років роботи депутати (посли) сейму вирішили продовжити свою роботу, збільшивши при цьому чисельність Посольської Ізби. 16.12.1790 р. сейм продовжив свою роботу у складі 500 старих і новообраних послів, які під присягою зобов'язалися не брати хабарів і не діяти на користь сусідніх держав [5, с. 741]. Законотворчість поновленого складу Чотирилітнього сейму була продуктивнішою: 1) 23.3.1790 р. була прийнята Устава про сеймики; 2) 18.4.1791 р. ухвалено Закон про міста; 3) 3.5.1791 р. прийнято Конституцію Речі Посполитої; 4) 3.1.1792 р. ухвалено Закон про земські суди. Навесні 1792 р. в обставинах зовнішньої ізоляції та інтервенції Росії сейм увів у країні воєнний

стан, створив сеймовий суд над працівниками конституційного ладу, заборонив конфедерації і право магнатів мати більше ніж 40 чоловік власного війська. 29 травня 1792 р. він припинив свою діяльність до перемоги, але через поразку більше не збирався [5, с. 742]. Оцінюючи роботу цього законодавчого органу Речі Посполитої, А. Камінський справедливо зазначає: «Зріла рефлексія Чотирилітнього сейму і масштаб ухвалених законів, що глибоко змінювали життя держави й суспільства, засвідчують високий рівень тогочасної політичної культури» [6, с. 228].

Науковець вважає, що однією з найважливіших нормотворчих заслуг Чотирилітнього сейму є ухвалення Закону про міста 1791 р. Повна назва цього законодавчого акта в перекладі на українську мову – «Міста наші королівські вільні в державах Речі Посполитої», а польською мовою оригіналу «Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej» (в історіографії «Prawo o miastach»). Ініціаторами нового оформлення правового статусу міст перш за все виступала сама буржуазія через свої міські представницькі органи при широкій підтримці королівської влади. З моменту відкриття пленарних засідань Чотирилітнього сейму політична активність міщанства різко зростала, з'явилися декілька законопроектів з реформування міського самоврядування та реального доручення міщан до загальнодержавної влади. Протягом 1788 р. міщанські делегати робили зусилля, спрямовані на внесення питання про королівські міста для обговорення Посольською Ізбою. З метою координації цих заходів Президент Варшави Ян Декерт організував 27 листопада 1789 р. у столиці зібрання представників 141 королівського міста Речі Посполитої, які звернулися з меморандумом

до короля Станіслава Августа Понятовського, вимагаючи визнання публічних прав міщанства. 2 грудня 1789 р. у королівському замку Варшави відбувся урочистий процес передання листа з намірами міщан монарху, який згодом переадресував його до сейму.

18 грудня 1789 року Чотирилітній сейм призначив Депутацію міст наших королівських, яка повинна була включитись до підготовки проекту закону про права міст. 1 березня 1791 року проект Депутації, авторами якого передовсім були ксьондзи Францишек Єзерський і Францишек Дмоховський, був поданий до сейму. Однак під час бурхливого обговорення єдності для ухвалення не виявилось через гострий спротив з боку консервативної знаті. Зрештою, усі проекти про міста були спрямовані в Конституційну депутацію, якій було адресовано розробити спільний проект. Незважаючи на це, 14 квітня 1791 р. підготовлений цією Депутацією проект знову не отримав схвалення послами. Несподівано власний проект закону про міста був представлений депутатом Яном Сухоржевським. Його концепція, що виступала проти надання прямої участі представників міст у сеймі, але включала деякі вимоги міщанства, була підтримана королем Станіславом Августом. 18 квітня 1791 р. закон про міста на основі проекту Сухоржевського було ухвалено [7, с. 1]. Надалі починається процес дослівного включення (*in extenso*) Закону про міста 18 квітня 1791 р. як окремого розділу до Конституції Речі Посполитої.

Авторами Конституції 1791 р. були король Станіслав Август Понятовський, Ігнацій Потоцький – один з видатних політиків того часу, а також Гуго Колонтай, якому приписується її остання редакція. Король схилився до парламентарної системи на зразок англій-

ської, а також до укріплення позицій трону й уряду. Потоцький – за гарантування головної ролі у державі реформованому сейму, а Колонтай виступав за здійснення програми «мирної революції» або, точніше кажучи, до реформаторських починань: по-перше спрямованих проти олігархії; по-друге, тих, що забезпечують союз дворянства з міщанами проти бунту плебеїв [4, с. 289].

3 травня 1793 р., скориставшись відсутністю консервативно налаштованих опонентів через великодня перерву, підготовлений проект Конституції був прийнятий радикальними депутатами сейму за спрощеною процедурою. Офіційно Конституція 3 травня отримала назву «*Ustawa Rzadowa*» – Урядовий устав, маючи на увазі термін «*rzad*» (уряд), у значенні «устрій державної влади». Крім того, сеймом було оголошено, що Конституція 3 травня вважається незмінною протягом 25 років, переглядати її може тільки конституційний сейм, а всі протести проти неї не мають ніякого значення і вважаються протизаконними. Публікація Конституції 3 травня була здійснена тиражем, що досягав 30 000 примірників, що вказувало на його значення і на зацікавленість сучасників.

Не дивлячись на процесуальні і матеріальні недоліки нової Конституції 3 травня, вона була значним кроком уперед у розвитку законодавства Речі Посполитої. По-перше, Конституція 3 травня створювала таку форму державного правління, яка була притаманна конституційній монархії. У вступі говорилося, що «всі нові акти, що приймаються діючим Сеймом, повинні на нього спиратися, співвідноситися, узгоджуватися з ним». Сам закон був оголошений непорушним, поки народ його не відмінить [8, с. 1]. По-друге, в основу Конституції 3 травня був покладений

принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. У п'ятому артикулі декларувалося, що будь-яка суспільна влада витікає з волі народу «... і за волею чинного закону завжди буде складатися з трьох влад, тобто законодавчої влади (в руках) сполучених станів, вищої виконавчої влади (в руках) короля і сторожі (міністрів) та влади судової в юрисдикційних (органах), які встановлені для цієї мети чи повинні бути встановлені» [9, с. 4]. По-третє, вона регулювала: права та обов'язки всіх громадян держави, пом'якшуючи при цьому станову нерівність. Насамперед гарантувала шляхетському стану всі свободи, прерогативи та першість в особистому та суспільному житті як «непорушні». Однак тут ішлося не про всю шляхту, а тільки про «землян», тобто землевласників. Безземельна шляхта була відлучена від впливу на суспільні справи, позбавлена права на участь у сеймиках. Шляхтич повинен був мати не лише родовитість, а й землю, а також виконувати визначені суспільні функції. Тим самим послабився вплив магнатів і з'явилася тенденція до встановлення монархії, що спиралася на землевласницьку шляхту при підтримці міщан-землевласників. Правове положення селян визначається у IV розділі Конституції 3 травня, де зазначено: «Селянство, з чиїх рук тече саме щедre джерело багатств країни, яке є найбільшою категорією населення і творчою силою країни як за справедливістю, людяністю і християнським обов'язком, так і в наших порозуміннях особистих інтересів, під опіку права та уряду приймаємо» [8, с. 2]. Крім постанови про «опіку», Конституція містила ще два положення щодо селян: а) заохочення землевласників до укладання індивідуальних або колективних узгоджень селянами щодо розмірів та часу несення пови-

нностей; б) забезпечення особистої свободи емігрантам, що прибули із-за кордону, і тим із біглих людей, які хотіли б повернутися на батьківщину, а також свобода місця проживання та господарчої діяльності. Конституційно були підтверджені і закріплені попередні закони про міщанство. По-четверте, Конституція 3 травня, декларуючи свободу віросповідання, визнавала все ж традиційну першість римсько-католицької релігії. Більше того, відступництво від неї розглядалося як злочин. По-п'яте, Конституція 3 травня суттєво змінила механізм державної влади, а саме: 1) упорядкувала роботу сейму, надавши йому риси вищого законодавчого органу Речі Посполитої, відмінивши при цьому принцип «*liberum veto*»; 2) визначила компетенцію королівської влади як виконавчої; 3) передала управління у воєводствах і повітах «Военно-громадським комісіям порядку»; 4) визначила детальний перелік діючих у державі судових органів та їх компетенцію. Уже в 1793 році автори книг «Про установлення та заінепад Конституції 3 травня» Г. Коллонтай, І. Потоцький, Ф. Дмоховський виправдовували компромісні постанови Конституції тим, що не могла депутація (конституційна комісія) підготувати проект типового республіканського уряду, сподіваючись на успіх. Таким чином ішлося не про проголошення Конституції, яку теоретично бажали поляки, а про те, щоб була створена можливість більш успішного з часом вдосконалення справи [4, 301]. Відповідно до теорії конституціоналізму Конституція 3 травня 1791 р. стала Основним Законом держави, другою в світі після Конституції США 17 вересня 1787 р. і першою в Європі, за якою була прийнята Конституція Франції 13 вересня 1791 р. Це були перші писані конституції новітнього часу. З 1791 року до 1793 року положен-

ня Конституції 3 травня як Основного Закону реально діяли в українських воєводствах, вони вплинули на місцеві органи управління та суду, суспільне становище населення. Це було важливе явище в історії трансформації вітчизняного права від феодально-станового до буржуазного.

Конституція 3 травня 1791 р. для розвитку міського права мала подвійне значення: по-перше, вона вже своїм зверхнім нормативно-правовим статусом була основним джерелом міського права; по-друге, вона оголосила раніше прийнятий Закон про міста своєю складовою частиною. За структурою Конституція 3 травня 1791 р. складається із вступної частини та одинадцяти артикулів:

- I. Панівна релігія.
- II. Землевласницька шляхта.
- III. Міста і міщани.
- IV. Селяни власні.
- V. Уряд або визначення публічних влад.
- VI. Сейм або законодавча влада.
- VII. Король, виконавча влада.
- VIII. Судова влада.
- IX. Регентство.
- X. Виховання дітей королівських.
- XI. Народні збройні сили [8].

Як бачимо із загального змісту Конституції 3 травня 1791 р., суто міському праву присвячено третій артикул «Міста і міщани» (польск. мов. *Miasta i mieszczenie*), де сказано: «Закон, прийнятий нинішнім сеймом під заголовком «Міста наші Королівські вільні в державах Речі Посполитої» 18 квітня 1791 р., бажаємо повністю зберегти й оголошуємо частиною нинішньої Конституції як право вільної польської шляхти, що дає нову, істинну і дійову силу для охорони її вольностей та цілісності спільної батьківщини» [9, с. 3]. Цю норму Конституції можна умов-

но за формою викладу класифікувати як бланкетну тому, що самого тексту Закону про міста 1791 р. у третьому артикулі не було. Тобто Закон про міста 18 квітня 1791 р. уже вдруге, ще й на вищому конституційному рівні був затверджений Чотирилітнім сеймом. Він як органічна частина конституції міг бути відмінений або змінений протягом 25 років тільки надзвичайним конституційним сеймом.

Джерелами Закону про міста 18 квітня 1791 р. були: міські правові звичаї, які формувалися і викристалізовувалися протягом тривалого часу; великокняжі та королівські привілеї на магдебурзьке право самоуправління в містах; грамоти міського упорядкування, що надавалися королівською владою міщанам; попередні сеймові постанови стосовно міського господарювання; деякі королівські едикти, артикули, ординації та конституції минулих років; магістратські правові акти; практика міських судів; збірники магдебурзького права (Саксонське зерцало, Вайхбільта, Право Хелминське, Право муніципальне магдебурзьке, Порядок судовий у справах міських права магдебурзького, Артикули права магдебурзького тощо); норми римського права; збірники законів і міських положень, зібраних магістратом Старої Варшави під назвою «Права польських міст для законодавчих, виконавчих і судових влад» (1789 р.) та «Збірник прав, доказів і зауважень... що стосуються положення міст і міщанства, у семи частинах (1790 р.)» тощо.

Структура Закону про міста 18 квітня 1791 р. така:

- Артикул I. Про міста (13 пунктів);
- Артикул II. Про прерогативи міст (14 пунктів);
- Артикул III. Правосуддя для міст (10 пунктів) [10].

В статті першому урочисто зазначалося, що всі королівські міста Речі Посполитої проголошуються вільними. Обивателі таких міст як вільні люди зберігали за собою економічні права на міську земельну власність, будинки та іншу нерухомість, право користуватися об'єктами муніципальної власності, право займатися підприємницькою діяльністю. Примусове відчуження приватної власності міщан могло бути лише як виняток (війна, стихійне лихо), а конфіскація майна могла бути застосована виключно за рішенням суду. Одночасно з цим знімалася заборона, що не дозволяла шляхті займатися торгівлею і ремісничою діяльністю під страхом втрати шляхетського статусу.

Король зобов'язується підтвердити всі втрачені привілейні грамоти, які були видані містам попередніми господарями. Для отримання юридичного статусу міщанина потрібно було прийняти присягу про дотримання визначених міських порядків. Міській владі заборонялося безпідставно відмовляти новоприбулим ремісникам і купцям у наданні міщанського стану.

Згідно із Законом про міста 1791 р. міщани королівських міст отримували особисту недоторканність. Це право означало, що ніхто не міг бути заарештований і покараний інакше, як за рішенням суду (за винятком банкрутів). Суттєвим моментом у розширенні громадянських конституційних прав заможного міщанства стали право на придбання ними земельних володінь і пов'язане з цим право нобілітації. Природа нобілітації містилася в тому, що міщани, які придбали земельні володіння, могли клопотати перед сеймом про прийняття їх у число шляхтичів. Підставою для нобілітації було також отримання великих прибутків або наявність заслуг на державній і військовій службах. Нобіліта-

ція означала характерний в період переходу від феодалізму до капіталізму процес злиття частини феодалів з буржуазією, що тільки зароджувалася [9, с. 2]. Проте міщанство все ж таки не отримувало повних шляхетських прав.

Закон про міста 1791 р. надавав міщанам низку важливих конституційних політичних прав, які вони раніше не мали. Насамперед міщани отримували 24 місця у сеймі, щоправда, лише з обмеженим правом голосу (*plenipotentiary*) в економічних питаннях, які стосувалися міського господарювання. Вони могли обіймати урядові посади, отримувати офіцерські звання та духовні гідності.

Вибірчі права розповсюджувалися тільки на міщан, які мали нерухомість; у міському устрої виділялися збори, які обговорювали й приймали рішення, і виконавчі органи (магістрати). У менших містах створювалися єдині збори, більші міста поділялися на дільниці. Країна була поділена на області – «виділи», у кожному з яких була визначена кількість міст. Міста кожного з «виділів» брали участь через депутатів у роботі відповідних виборчих зборів [4, 299]. За новим міським правом магістрати втрачали функцію на видання муніципальних статутів.

Відповідно до статті третього «Правосуддя для міст» (*O sprawiedliwosci dla mieszczan*) Закону про міста 1791 р. установлювалися суди міських магістратів, а також апеляційні обласні суди. Так, згідно з шостим пунктом установлювалися апеляційні суди і для українських міст: «До апеляційного суду, визначеного в Луцьку, будуть належать міста воєводства волинського і бельського. До апеляційного суду, визначеного в Житомирі, будуть належать міста воєводства київського. До апеляційного суду, визначеного в Кам'янець-Подільському, будуть належать міста во-

єводства подільського. До апеляційного суду, визначеного у Вінниці, будуть належать міста єводства брацлавського» [10, с. 4]. Крім того, міста підлягали контролю з боку новостворених Комісій порядку у справах воєнного управління та загальноміських прибутків.

Норми Закону про міста 1791 р. продовжували діяти і після того, як 23 вересня 1793 р. Гродненський сейм відмінив прогресивну Конституцію 3 травня 1791 р. та ухвалив 23 листопада 1793 р. нову Конституцію Речі Посполитої, що повернула дореформені шляхетські порядки. У той же час через невідворотності деяких уже досягнутих змін у суспільному устрої міщанам були збережені особиста недоторканність і право придбання земельних маєтностей; міське самоврядування залишилося на принципах, близьких до тих, які встановлені Чотирилітнім сеймом. Зате інститут уповноважених від міст до сейму був відмінений [4,

с. 303]. Але для українських міст Волині, Правобережної Київщини, Поділля та Брацлавщини це вже було не суттєво, у другій половині 1793 р., після II розділу Речі Посполитої, вони ввійшли до складу Російської імперії, і буржуазно-демократичні реформи затрималися на їх землях ще майже на 70 років.

Проаналізувавши соціально-політичні причини прийняття, джерела права та основні положення Закону про міста 1791 р., потрібно зазначити, що незважаючи на обмежений характер цього правового акта, його ухвалення було прогресивним явищем у становленні демократичних інститутів самоврядування в українських містах Речі Посполитої. І тому надалі ця пам'ятка міського права потребує ретельнішого дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями для використання історичного досвіду при проведенні реформ муніципального самоврядування.

Список використаної літератури

1. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
2. *Калакура Я. С.* Історичне джерелознавство: підруч. / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. В. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
3. *Всемирная история.* В 9-ти т. / Под ред. Н. А. Смирнова, Н. А. Ерофеева, А. Р. Иоаннисяна, А. С. Нифонтова. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1959. – Том VI. – 830 с.
4. *Бардах Ю.* История государства и права Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиетчак. – М.: Юридическая литература, 1980. – 559 с.
5. *Вялікае княства Літоўскае: У 2-х т. / Рэдкал Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і ін.; Маст. З. Э. Герасімовіч.* – 2-е выд. / Мінск: Бел ЭК, 2007. – Т. 2. – 792 с.
6. *Камінський А. С.* Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505-1795. Громадяни, їхня держава, суспільство, культура / А. С. Камінський; пер. з пол. Я. Стрихи. – К.: Наш час, 2011. – 263 с.
7. Prawo o miastach (1791) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pl.wikipedia.org>
8. Ustawa Rzadowa [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tribunal.gov>
9. Конституція 3 мая 1791 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Polen/XVIII/1780-1800/Verfassung_1791/text.htm
10. Prawo o miastach (1791) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pl.wikisource.org>